

Mag het iets meer zijn? Neen: het moet meer zijn! Streven naar een betere wereld tegen beter weten in.

Hans Van Crombrugge

(Gezinswetenschappen Odisee Hogeschool)

Heverlee, UCLL, 14 november 2017

Lustrum Vijf Jaar SRW. Kinderen, Jongeren en Welzijn.

Vooreerst proficiat met de verjaardag. Mijn welgemeende felicitaties betreffen niet alleen en zozeer de prestatie om reeds vijf jaar te overleven als unieke sociaal-agogische opleiding, maar vooral het verwerven van een eigen zinvolle plaats in deze wereld die alle inzet voor een betere wereld kan gebruiken.

Er waren heel veel dingen die ik de boekendief wilde vertellen, over schoonheid en wreedheid. Maar wat kon ik haar over die dingen vertellen wat ze zelf nog niet wist? Ik wilde haar uitleggen dat ik voortdurend bezig ben het menselijk ras te overschatten en te onderschatten - dat ik maar zelden gewoon schat. Ik wilde haar vragen hoe één en hetzelfde tegelijkertijd zo lelijk en zo prachtig kon zin, en zijn woorden zo vernietigend en zo briljant. Geen van die dingen kwam echter over mijn lippen. Het enige wat ik kon doen, was mij naar Liesel Meminger omdraaien en haar de enige waarheid te vertellen waarvan ik echt zeker ben. Ik zei het tegen de boekendief en ik zeg het nu tegen jou: [een laatste aantekening van uw verteller] Ik word gekweld door mensen. (Markus Zusak, De boekendief.)

'Sociaal-agogisch werk is een mensenrechtenberoep'. In de aanloop van het congres social work wordt op sociaal.net verwezen naar de bijdrage met deze titel uit 2015 van Didier Reynaert en Siebren Nachtergaele uit 2015 als een mogelijke inspirerende brontekst (Reynaert & Nachtergaele, 2015). De ondertitel vat ook samen wat dit voor hen inhoudt: 'hoeder van sociale grondrechten'. In de tekst heet het: 'Sociaal werk is een mensenrechtenberoep. Dit betekent dat we opkomen voor menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid voor iedereen.' In hun betoog hekelen ze terecht de wijze waarop de sociale grondrechten steeds meer onder druk komen te staan, met zeer verregaande gevolgen voor een groep van mensen in kwetsbare leefsituaties. Responsabilisering, criminalisering, moralisering staan tegenover solidariteit en collectieve verantwoordelijkheid. Van een zich onder de mantel der liefde van de participatiesamenleving steeds verder terugtrekkend beleid, lijkt niet veel

meer te verwachten dan een doodsteek van de op mensenrechten gebaseerde welvaartsstaat.

Ik deel in hoge mate deze kritische analyse, ik herken me ook in hun ergernis en verontwaardiging over de vanzelfsprekendheid waarmee in de feiten social work vaak onbedachtzaam medeplichtig is, ondanks en wellicht omwille van het politiek correcte verwijzen naar mensenrechten in missies en visies, en ik sluit me zeker aan bij hun concluderende stellingname dat social work '*geen neutrale, waarden- of machtsvrije praktijk is*', maar heel essentieel een '*sociaal, politiek en ethisch karakter heeft*.'

Hun stelling spoort in wezen met wat de internationale beroepsfederatie social work (IFSW), de internationale associatie van opleidingsinstituten voor social work (IASSW) samen met het Hoog commissariaat van de Mensenrechten van de Verenigde Naties verkondigen: met name dat mensenrechten en sociale rechtvaardigheid de motivatie en rechtvaardiging zijn van social work (Webb, 2009). Toch heb ik meer dan grote twijfels in het geloof in en zich beroepen op mensenrechten om de kern(meer)waarde van social work te vatten. Sociaal-agogisch werk is volgens mij beter te funderen als een normatieve praktijk met als kernwaarden aandachtige zorg en/of zorgzame rechtvaardigheid, waarbij de maatschappelijke meerwaarde van morele gemeenschap van sociaal-agogische werkers juist gezocht moet worden in het overstijgen van en alternatief bieden voor een maatschappij waarin het zich beroepen op mensenrechten door het beleid vaak feitelijk desolidariserend functioneert.

[opm. In het *International Journal of Social Welfare* werd in 2009/2010 reeds een debat gevoerd over mensenrechten en sociaal werk naar aanleiding van de kritiek van Alain Badiou op een mensenrechtenethiek (Badiou, 2005). In wat volgt laat ik me onder meer ook door Badiou inspireren, zonder me aan te sluiten bij de wijze waarop het debat gevoerd werd n.a.v. de problematische lezing door Webb (2009) van Badiou waardoor de focus verkeerdelijk gelegd werd op diversiteit versus universalisme (Imre, 2009; Sohlberg, 2009). Interessantere want bredere uiteenzetting over Badiou en social work n.a.v. het debat, is te vinden in Garretts *Social work en social theory*. (Garrett, 2013, p. 200 e.v.). Mijn bijdrage is vooral geïnspireerd door de discussie over mensenrechten zoals te vinden bij Agamben, Badiou, Rancière die zelf geïnspireerd zijn door Hannah Arendt en zich afzetten tegen Finkielkraut (voor een goede inleiding, zie Hemel, 2008). In ons eigen denkwerk m.b.t. arbeid, aandacht en opleiding (vgl. Crombrugge & Debusschere, 2016; 2017; Crombrugge, 2018) is de aanleiding en inspiratie te vinden bij de nog veel oudere kritiek en het alternatief zoals te vinden bij Simone Weil (in vooral postuum gepubliceerde werk) (Weil 1957/1943; 1949/1943; 1966/1942).]

Zowel in het vermelde pleidooi voor social work als mensenrechtenpraktijk als de vermelde internationale positionering valt (mij althans onmiddellijk) op hoe mensenrechten en menselijke waardigheid enerzijds en sociale grondrechten, sociale rechtvaardigheid en solidariteit anderzijds

steeds in een adem samen vermeld worden alsof ze onlosmakelijk verbonden zijn en naar hetzelfde verwijzen.

Mensenrechten zijn vooreerst niet zonder meer een instrument dat solidariteit bevordert. Zoals Hannah Arendt terecht aangeeft zijn ze tot stand gekomen om de vluchtelingenproblematiek t.g.v. de tweede wereldoorlog aan te pakken. Nationale staten hebben toen afspraken gemaakt over welke rechten ze willen toekennen aan mensen 'als mensen' die ze geen rechten willen toekennen 'als (staats)burger'. Ze dienen dus om 'orde' te handhaven in een wereld waarin men onderscheid wil maken tussen zij die hier zijn, maar die niet van hier zijn (om de uitdrukking van Badiou te gebruiken). Ze geven mensen een plaats omdat we ze niet kunnen uitsluiten, zonder dat ze er echt bij mogen horen (om Rancière te parafraseren). Deze mensenrechten zonder meer verbinden met solidariteit is reeds daarom problematisch. Zo universaliserend zijn ze ook niet. Ze bevestigen juist onderscheidingen tussen mensen op grond van staatsburgerschap. De historische achtergrond maakt dan ook begrijpelijk hoe en waarom onze staatssecretaris die gaat over migratie de mensenrechten kan hanteren zoals hij doet en waarmee heel duidelijk wordt hoe relatief de universaliteit ervan is. Het is niet aan de betrokken vluchtelingen zelf om uit te maken of ze recht hebben op die rechten. Het zijn de gevestigde actoren van de bestaande (wereld)orde die rechten geven en nemen, wikken en beschikken. Zonder enige vorm van schaamte kan men dan betwisten of mensen recht hebben op mensenrechten op grond van allerlei procedurale systemen die niet gemaakt zijn op maat van de machtelozen. Omdat we beschaafde landen zijn, laten we de mensen niet geheel in de koude staan. Iedereen heeft vanzelfsprekend voldoende recht op die basale zorg die voorkomt dat men zou sterven. Dat wil evenwel niet zeggen dat je recht hebt op een maatschappij die alles doet om je in leven te houden, laat staat dat men alles zou doen om je kwaliteit van leven te bieden. Over welke menswaardigheid hebben we het dan in een mensenrechtendiscours? Spreken over mensenrechten zonder meer is trouwens spreken over iets dat op zich ambigu en ambivalent is. Ze zijn niet van de orde van natuurwetten: ze zijn resultaat van een compromis en voortdurend compromis zoeken van staten. Een van de kenmerken van de logica van het compromis is dat je dingen waarover meningsverschillen zijn, is dingen vaag houden en al dan niet wegmoffelen door v/her-taling. Het kind heeft recht op familie en op ouders: maar family is niet hetzelfde als gezin, zoals ook ouders niet zonder meer samenvallen met *parents*. Alle kinderen hebben volgens IVRK spirituele behoeften en recht op inzet voor hun spiritueel welzijn. Alle kinderen behalve deze die recht hebben op de Nederlandstalige versie van het IVRK. Of nog ouders hebben recht hun kind op te voeden overeenkomstig hun persoonlijke levensovertuiging. Maar wat verstaan we

daaronder in landen met een staatsgodsdienst, landen waar overheden levensovertuigingen al dan niet erkennen (en overeenkomstig steunen), landen waar iedereen mits voldoende leden (of financiën) zich tot stichter van een godsdienst? Hoe kunnen we het recht van kinderen op opvoeding en zelfbepaling en dus op niet geïndoctrineerd te worden invullen en garanderen als we het daarover niet eens zijn? Reynaert & Nachtergaele zouden terecht opmerken dat rechten van onderuit samen met de betrokkenen ingevuld moeten worden, want leefwerelden verschillen en dus hebben de dingen verschillende betekenis. Maar is dit wel zo mogelijk en ook wenselijk? Uiteindelijk is het de overheid die bepaalt: zij heeft niet alleen het monopolie op geweld, maar ook op definitie van de rechten. Het Vlaamse kinderrechtencommissariaat is afhankelijk van Vlaams Parlement. Het zijn dus dé burgers die beslissen. En misschien ook wel goed: want wat als de 'betrokkenen van onderuit' de gefortuneerde burgers zijn uit een villawijk die de kinderopvang voor al die lawaaijige kinderen 'uit de omringende buurt' liever in een bedrijvzone willen gevestigd zien dan in de buurt van 'hun rustig park'? We zouden zo nog een tijdje kunnen doorgaan en ons kunnen afvragen hoe het te begrijpen is dat de universele rechten van de mens door allerlei andere evenzeer universele rechten voor bepaalde groepen van mensen afgekondigd moeten worden: kinderen, vrouwen, minderheden, mensen met beperking, ... Er zijn dan niet alleen spanningen en tegenstellingen die binnen mensenrechtenverdragen naast elkaar kunnen staan (kennen we goed in context van IVRK); maar er zijn dus ook verschillende verdragen voor verschillende groepen die niet zonder meer samen sporen. En dan heb ik het nog niet over fenomeen van internationale organisaties van landen die naast de VN hun 'eigen' universele rechtenverklaringen kennen.

Ik zal hier evenwel stoppen. De bedoeling van even kriskras ronddolen in de wereld van de mensenrechtenverklaringen was te laten zien dat er veel problemen verbonden zijn met die zogenaamde universele mensenrechten; problemen die van dien aard zijn dat het zeer de vraag is of we social work daaraan kunnen/mogen ophangen. Ik zeg niet dat mensenrechten onbelangrijk zijn en dat ze thuishoren in de prullenmand of in een schijn op het altaar met heilige teksten (wat naar maatschappelijk functioneren niet zo verschillend is). Wat ik wel wil aangeven, is dat het mensenrechtendiscours omwille van haar historische oorsprong, feitelijk maatschappelijk functioneren en interne logica niet geschikt is om de kernwaarde en de maatschappelijke meerwaarde van social work te verwoorden. Vooreerst functioneert het zich beroepen op mensenrechten niet noodzakelijk en fundamenteel emanciperend en solidariserend, maar veeleer en in de diepte als onderdrukkend en uitsluitend. Verzet tegen dergelijk functioneren lijkt me wel van elders te moeten komen dan vanuit een discours waarin rechten

aan mensen als mensen toegekend worden door een bestaand bestel dat zichzelf in stand wil houden door hen gelijke rechten als burgers te ontzeggen. Bovendien zijn mensenrechten in wezen vaag en algemeen en feitelijk ambigu en ambivalent, zodanig dat bij concrete toepassing ervan, keuzes gemaakt moeten worden en invullingen gegeven moeten worden, waartoe ze zelf de criteria niet kunnen aanleveren. Als de inzet van social work inderdaad 'menselijke waardigheid' en 'sociale rechtvaardigheid' betreft, dan kan dit toch niet ingevuld worden door rechten die hoogstens een consensus kunnen vinden in een louter recht op overleven en waarbij het bereik niet het in vraag stellen van een bestaande maatschappelijke orde mag overschrijden.

Er is dus meer nodig en het zal van elders moeten komen, willen we met social work daadwerkelijk een betere wereld ambiëren: een die recht doet aan de menselijke waardigheid van iedereen en altijd en die echt rechtvaardig is voor alles en iedereen (zijn natuurlijk tautologieën).

Geïnspireerd door vooral Simone Weil en Alain Badiou - en bevestigd door wat ik bij en over Jacques Rancière lees - zou ik willen voorstellen om het discours van rechten van de mens te willen verlaten, en een radicale keuze te willen maken voor een vertrekpunt in (ver)plicht(ingen) tegenover de mens en in de verontwaardiging over onrechtvaardigheid. Laat me van bij aanvang duidelijk zijn: het gaat me niet om te gaan spreken over de plichten van mensen (in de zin van 'we hebben het steeds over onze rechten, maar vergeten te plichten'), maar over de verplichtingen die de mensheid heeft ten aanzien van elke mens. Menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid zijn van de orde van absolute verplichtingen ten aanzien mens en samenleving. Waarbij ik tevens - en nu spreek ik als pedagoog - van mening ben dat vorming van de mens het zich verbinden van elk mens met - of beter het zich laten boeien door - deze waarden van waardigheid en rechtvaardigheid betreft en deze door engagement waar te maken.

Ik zie minstens twee 'soorten' ervaringen die een alternatief perspectief bieden. De eerste is geïnspireerd door Badiou en Rancière de tweede door Weil.

Tegenover het nihilisme van een Agamben die stelt dat we allen gedoemd zijn om als vluchtelingen in een concentratiekamp te leven, stellen Badiou en Rancière dat er wel degelijk ervaringen zijn waarin zich een andere waarheid aandient dan deze van de absolute macht. Er zijn wel degelijk

gebeurtenissen of onderbrekingen (cf. Ruby, 2009) die een gat slaan in bestaande onrechtvaardige machtsbestellen. Deze ervaringen zijn van de orde van 'verontwaardiging' of ook van 'hier klopt iets niet': dit kan en mag zo niet zijn. Enkele voorbeelden. Het optreden van de staatssecretaris die gaat over de vluchtelingen. Een meisje dat hier al jaren schoolliep, mocht niet langer hier blijven. Haar ouders werden immers teruggestuurd naar het land van herkomst. Een van de argumenten om een en ander goed te praten was dat volgens de rechten van de mens en die van het kind kinderen en ouders recht hebben om bij elkaar te zijn. De ouders hadden beter moeten weten, toen ze illegaal verbleven en hun kind opvoedden en onderwijs lieten lopen. Toen het meisje wel hier tijdelijk mocht blijven onder een ander statuut en zonder ouders bleek dit ook verzoenbaar met de mensenrechten. Hier klopt duidelijk iets niet: die rechten van de mens en van het kind laten toe om spelletjes te spelen met ouders en kinderen die helemaal niet getuigen van respect voor de menselijke waardigheid van betrokkenen. Of nog: een gezin wou naar België komen, via kennissen was alles in gereedheid gebracht om hen te ontvangen: huisvesting, werk, en andere voorwaarden om zich te integreren en niemand tot last te zijn). Met alle middelen - lees verdragen inzake mensenrechten - poogde en slaagde de overheid erin om dit te beletten. Meest schokkend was wel dat zelfs de mensenrechten niet universeel zijn, geen recht zijn, niet van de orde van rechtvaardigheid zijn, maar eerder een administratieve en procedurele kwestie lijken te zijn en zelfs gebruikt kunnen worden om oorlogsgeweld en terreur te kwalificeren als meer of minder bedreigend voor burgers. Dit kan toch niet waar zijn. Dit zijn evenwel niet alleen gebeurtenissen waarin mensenrechten regels blijken te zijn van de machthebbers in een concentratiekamp zoals Agamben meent. In de verontwaardiging, in de reflex dat hier iets niet klopt, toont zich ook de noodzaak om een en ander wel te doen kloppen, om zich voor een rechtvaardig orde (een andere dus van *law & order*) te gaan inzetten. En of deze nu al dan niet mogelijk is, is geen theoretische kwestie, maar gewoon een van engagement, van handelen. Dergelijke onrechtvaardigheid in naam van mensenrechten kan gewoon niet het laatste woord hebben. Het moet anders, dus het moet ook anders kunnen. Als rechtvaardigheid niet mogelijk lijkt in bestaande bestel, zal dit bestel moeten aangepast worden, zodat het wel mogelijk wordt rechtvaardig samen te leven. Met dergelijke houding staat en valt social work.

Nog anders verwoord: rechtvaardigheid staat voor rekening houden met wie niet van tel is. Eenmaal iets of iemand aanwezig blijkt te zijn zonder dat ermee rekening gehouden wordt, moet de rekening opnieuw gemaakt worden. Je kan je natuurlijk ook neerleggen bij 'er zal altijd een rest zijn'. Maar evenzeer kan je zoeken naar bewerkingen zonder rest, zonder afval. Waarmee

je zowel recht doet aan de werkelijkheid, als aan jezelf. Een rechtvaardigheid die niet voor iedereen, altijd, en overal, onvoorwaardelijk geldt, is immers een contradictie.

Ik ga niet verder in op deze wiskundige beeldspraak die volgens Badiou onvermijdelijk is (volgens hem toont set-theorie aan dat wat onmogelijk lijkt in de verzamelingenleer wel degelijk mogelijk is, mits de onderkenning van de procedure van 'forceren'). Ik denk wel dat Simone Weil - die zelf wiskunde (in haar geval deze van Pythagoras) als paradigma van de filosofie begreep - zou kunnen appreciëren. Zelf lijkt ze de menselijke conditie (cfr. Rousseau) op te vatten als een wiskundig vraagstuk, waarbij men, als men de oplossing niet vindt, dit niet mag toeschrijven aan onvoldoende gegevens, maar wel aan onvoldoende inzicht in wat gegeven is, ervanuit gaande dat alles voor de schijnbaar onmogelijke oplossing ergens hier en nu te vinden is. Het brengt me wel bij een tweede vorm van ervaring die stichtend kan zijn voor de waarheid van social work: een ervaring die centraal staat bij Simone Weil.

Vooraf geïnspireerd door Levinas wordt de dag van vandaag verantwoordelijkheid begrepen als antwoord op de confrontatie met het gelaat van de ander. 'Gij zult niet doden'. Voor Badiou is dit tekenend voor de wijze waarop ethiek beperkt wordt tot vragen betreffende het louter overleven, het laten leven, het respecteren van mensenrechten. Elke vorm van politiek engagement voor een beter leven wordt dan veroordeeld als totalitair en elke vorm van het zich in dienst stellen van het 'ware leven' als indoctrinatie. De 'kleine goedheid' is dan het enige wat ons rest om menselijke waardigheid aan op te hangen.

Simone Weil verbindt menselijke waardigheid evenwel met een andere bestaanservaring: met een 'diep in het hart van elk menselijk wezen (...) onoverwinnelijk iets', met name: 'dat ondanks alle ervaringen van zelf begane, ondergane en aanschouwde misdaden (men) verwacht dat men goed doet en geen kwaad'. Wat de ziel verscheurt, is het kwade dat men haar aandoet. De menselijke verantwoordelijkheid gaat niet zozeer terug op de blik van de ander, maar wel op de 'geluidloze schreeuw' over het ervaren kwaad: 'Waarom doet men mij kwaad?'. Deze klacht wijst altijd op een of andere vorm van ervaren onrecht. Ook indien het een effect van een vergissing betreft, geschiedt er toch onrecht omdat de opheldering die geboden wordt blijkbaar niet toereikend is. De klacht die een schreeuw voor gerechtigheid is, is vaak niet veel meer dan een dof en onophoudelijk zuchten geworden, dat alleen nog hoorbaar is indien men aandachtig luistert. En zelfs als de mens de kracht heeft om te schreeuwen ontbreken vaak de juiste woorden om de

klacht juist te vertolken. Ook dan vereist dit een bijzondere vorm van aandacht.

Alleen al omwille van deze omstandigheid, mag de aandacht voor deze mens niet begrepen worden als een passief (af)wachten, maar moet deze opgevat worden een actief daadwerkelijk attent zijn voor het onrecht dat de ander ervaart. De verantwoordelijkheid van elk mens voor elk mens vangt aan met de aan de mens gerichte vraag: *'Quel est ton tourment?'* Wat kwelt je? De vraag naar wat moet gebeuren, of beter naar wat gedaan moet worden, om de ander van de kwelling te verlossen, is dan onvermijdelijk. Het volstaat dan ook niet om aandachtig te luisteren. Goed leren luisteren - lezen zal ze elders ook als beeld gebruiken (cf. Yoda, 2017) - moet samengaan met het bestrijden van het lawaai dat gemaakt wordt om de schreeuwende niet te (moeten) horen. Contemplatie is bij haar niet een of andere vorm van *mindful* mediteren, maar wel het actief bevechten van het lawaai: stilte maken en de schreeuw versterken zodat deze hoorbaar wordt. Dit houdt ook in zich actief bezighouden met het leren verwoorden van de schreeuw om rechtvaardigheid. Een taal van bevrijding uit onderdrukking is altijd én leren luisteren én leren spreken, én leren lezen en én leren verwoorden.

Het recht op vrije meningsuiting en op leven zijn niet onbelangrijk, zijn noodzakelijk, maar hoogst onvoldoende als voorwaarden voor een rechtvaardige samenleving. Het zich daartoe beperken functioneert juist omgekeerd. Het is gewoon cynisch om de ander die alleen nog kan zuchten de boodschap te geven dat zij maar wat harder moet roepen, en dat onze bedrijvige samenleving nu er nu eenmaal niet kan zonder veel lawaai te maken waardoor jammer maar helaas niet iedereen gehoord kan worden.

Simone Weil heeft zelf zich heel uitdrukkelijk beziggehouden met wat dit allemaal impliceert naar waardering en organisatie van arbeid, werk en samenleving; naar wetenschap, techniek en denken; naar opvoeding, onderwijs en vorming. Laat me toe een passage uit een van haar teksten uitvoeriger aan te halen, daar deze me - *mutatis mutandis* - heel relevant overkomt.

'Niets is bijvoorbeeld erger, dan op een rechtbank een ongelukkige te horen stuntelen ten overstaan van een rechter die in sierlijke taal spitsvondige grapjes maakt. Het enige menselijke vermogen dat werkelijk belang heeft bij de openbare vrijheid van meningsuiting is, naast het verstandelijke, dit deel van het hart, dat schreeuwt tegen het kwaad. Maar omdat het niet in staat is zich uit te drukken, betekent de vrijheid er weinig voor. Daarom moet eerst het publieke onderwijs zo zijn ingericht, dat het aan dit deel van het hart de optimale middelen kan verschaffen om zich uit te drukken. Vervolgens is er een overheidsgezag voor de openbare meningsuiting nodig,

dat minder gedefinieerd wordt door vrijheid dan door een atmosfeer van stilte en aandacht, waarbinnen die zwakke en onbeholpen schreeuw zich kan laten horen. Tenslotte is er een institutioneel systeem nodig dat zoveel mogelijk die mensen, welke in staat zijn om deze schreeuw te horen en dat ook willen, en die hem echt ook willen begrijpen, op gezaghebbende functies benoemt.' (Weil, 1957/1943, p.14 - vertaling van Fits de Lange).

Ruben Debusschere en mezelf zijn begonnen met te verkennen wat dit betekent voor de professionele identiteit en opleiding van sociaal-agogisch werk, waarbij we zorgzame aandacht en/of aandachtige zorgzaamheid als professionele deugd bij uitstek naar voor schuiven (Crombrugge & Debusschere, 2016;2017), waarbij de link naar zorgethiek en normatieve professionaliteit gelegd worden.

Simone Weil zelf geeft ook een aanzet voor alternatief met haar filosofie van de ontworteling, zeg maar vervreemding van de mens. Naast de cultivering van de houding van zorgzame aandacht, is er immers ook nood aan een taal om rechtvaardigheid concreet en affirmatief te verwoorden. Hier lijst ze de basisnoden van de mens op zonder dewelke het spreken over menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid leeg blijft en/of ideologisch functioneert. Ook geeft ze aan wat dit volgens haar voor gevolg heeft voor het Frankrijk als de oorlog gedaan zal zijn, waarbij ze als geen ander destijds zag dat arbeid, techniek en wat we nu duurzaamheid noemen, centrale thema's zullen zijn voor een maatschappelijke ordening waarin burger en mens terug samengebracht worden in wat we wellicht nu als actief burgerschap zouden aanduiden. Waar rechtvaardigheid en caritas niet verder tegenover elkaar gesteld worden, maar in de concrete utopie van gerechtigheid samen gedacht worden. Kortom: ze stelt hiermee de agenda op waarmee social work, sociaal-agogisch werk en *in casu* sociale readaptatiewetenschappen zich kunnen en mijn inziens moeten verbinden, tenminste als deze zich willen inzetten voor een betere wereld en tegen beter weten in daartoe mensen wil opleiden om echt meerwaarde te creëren in deze wereld.

Ik weet dat de opleiding haar naam (terecht) wil laten wijzigen. Wat ook de motieven en argumenten mogen zijn in deze discussie, een afsluitende bedenking. Na dit verhaal blijkt Readaptatiewetenschappen misschien toch niet zo'n ongelukkige benaming. Simone Weil begreep religie niet als terug verbinden, maar wel als iteratief van legere: het voortdurend steeds weer opnieuw lezen, herlezen, meervoudig lezen, ook tussen de regels door, nodig om de verbindende zin van de wereld te zien. Naar analogie hoeft de 're'

van readaptie dan niet zozeer te staan voor 'terug naar', zoals adaptie niet hoeft gelezen te worden als aanpassing. De 're' kan ook begrepen worden als 'steeds weer opnieuw' - de iteratief van adaptie - waarbij adaptatie dan niet meer opgevat kan worden als aanpassen, maar als het zoeken naar hoe een en ander passend maken (is trouwens oorspronkelijke Latijnse betekenis van het werkwoord), het echt en ten gronde wijzigen van het bestaande bestel.

Hoe het ook zij: nog vele jaren en dat we in de toekomst mogen samenwerken aan het werken aan een betere wereld tegen beter weten in.

Moge uw lustrum een shalom worden (cf. Woltersdorff, 2004)!

Literatuur

Badiou, A. (2005). *De ethiek. Essay over het besef van kwaad*. Utrecht: IJzer. (vert. van *L'éthique. Essai sur la conscience du mal*. Paris: Hatier: 1993).

Crombrugge, H. van & Debusschere, R. (2016). Aandacht als professionele deugd. In L. Houweling (red.). *De staat van de pedagogiek. Analytisch, opbrengstgericht en visionair*. (pp. 165-178). Amsterdam: SWP.

Crombrugge, H. van & Debusschere, R. (2017). Vocation-Oriented Professional Education: Between Cultivating a Talent and Hearing the Call. *Christian Higher Education*, 16(1/2), 33-46.

Crombrugge, H. van (2018). Algemene vorming in en door beroepsopleiding. *Streven (verschijnt in maart/april)*.

Garrett, P.M. (2013). *Social work and social theory. Making connections*. Bristol: The Policy Press.

Hemel, E. van den (2008). Included but not belonging. Badiou and Rancière on human rights. *Krisis. Journal for contemporary philosophy*, 3, 16-30 (www.krisis.eu)

Imre, R. (2010). Debate. Badiou and the philosophy of social work: a reply to Stephen Webb. *International Journal of Social Work*, 19, 253-258.

Reynaert, D. & Nachtergaele, S. (2015). Sociaal werk is een mensenrechtenberoep. Hoeder van sociale grondrechten.

<https://Sociaal.net/analyse-x/mensrechtenberoep>

Ruby, C. (2009). *L'interruption : Jacques Rancière et la politique*. Paris: La fabrique.

Sohlberg, P. (2009). Is there nothing beyond postmodernism and 'the theoretical other'? The need for balancing universalism and diversity in social work. *International Journal of Social Work*, 18, 317-322.

Webb, S.A. (2009). Against difference and diversity in social work: the case of human rights. *International Journal of Social Work*, 18, 307-316.

Weil, S. (1949/1943). *L'enracinement. Prélude à une déclaration des devoirs envers l'être humain*. Paris : Gallimard.

(http://www.ugac.ca/Classiques_des_sciences_sociales/)

Weil, S. (1957/1943). La personne et le sacré. In : Idem, *Ecrits de Londres et dernières lettres*. (pp. 11-44). Paris : Gallimard.

(http://www.ugac.ca/Classiques_des_sciences_sociales/)

Weil, S. (1966/1942). *Attende de Dieu. Lettres écrites du 19 janvier au 26 mai 1942*. Paris : Fayard.

(http://www.ugac.ca/Classiques_des_sciences_sociales/)

Woltersdorff, N. (2004). *Educating for Shalom. Essays on Christian Higher Education*. Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans.

Yoda, K. (2017). An Approach to Simone Weil's Philosophy of Education Through the Notion of Reading. *Studies in Philosophy and Education*, 36(6), 663-682.